

หมายเหตุ: เงินกระดาษชนิดแรกในระบบเงินตราไทย

นางสาวเจนจิรา สีหราช^{1*}

ในอดีตสังคมไทยใช้เงินพดด้วงและหอยเบี้ยเป็นสื่อกลางในการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้ากันมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย อยุธยา กรุงธนบุรี จวบจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยใช้เงินพดด้วงเป็นเงินตราที่มีมูลค่าสูง และใช้หอยเบี้ยเป็นเงินตราที่มีมูลค่าต่ำ ซึ่งเป็นระบบเงินตราอย่างง่าย ไม่ซับซ้อน เหมาะสมกับสภาพสังคมและเศรษฐกิจในสมัยนั้น ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นระบบเศรษฐกิจของไทยมีความซับซ้อนประกอบกับกระแสวัฒนธรรมตะวันตกได้เข้ามามีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงระบบเงินตราไทย ทำให้เกิดเงินตราชนิดใหม่ในรูปแบบของเงินกระดาษชนิดแรกของไทย เรียกกันว่า “หมาย” และได้พัฒนาเป็นเงิน “ธนบัตร”² หรือเงินกระดาษที่เรารู้จักกันในปัจจุบัน

ที่มาและสาเหตุของการใช้ “หมาย” แทนเงิน

ภาพที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔
ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. ๒๓๙๔ - ๒๔๑๑

ในแผ่นดินสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ พระองค์ทรงแก้ไขปรับเปลี่ยนและวางรากฐานความเจริญที่นำไปสู่ความเป็นอารยะแห่งประเทศสยามในด้านต่าง ๆ มากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ด้าน

^{1*} ภัณฑารักษ์ปฏิบัติการ ฝ่ายพิพิธภัณฑทร์พียสินมีค่าของแผ่นดิน ส่วนจัดแสดงทรัพยสินมีค่าของแผ่นดิน สำนักทรัพยสินมีค่าของแผ่นดิน กรมธนารักษ์

² ธนบัตร คือ แผ่นกระดาษหรือแผ่นวัสดุขนาดเล็กที่พิมพ์ราคาของเงินตราไว้ชัดเจน สามารถนำไปชำระหนี้ได้ตามกฎหมาย ธนบัตรจึงเป็นเงินตราที่เกิดจากความเชื่อถือในระบบการควบคุม ระบบการพิมพ์ และระบบการนำออกใช้ซึ่งมีกฎหมายรองรับ (นวรรตน์ เลขะกุล, ๒๕๕๒)

การปฏิรูประบบเงินตรา มีการเปลี่ยนแปลงระบบเงินตราของประเทศครั้งยิ่งใหญ่เนื่องมาจากระบบเศรษฐกิจของประเทศเปลี่ยนแปลงไป จากระบบผลิตเพื่อใช้เองมาเป็นระบบการผลิตเพื่อการค้า เกิดเสรีทางการค้า มีพ่อค้าชาวต่างชาติเข้ามาติดต่อค้าขายในประเทศมากขึ้น ทำให้ระบบเงินตราที่ใช้หมุนเวียนในประเทศเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงเพื่อความสะดวกในการใช้งาน และเพื่อให้เพียงพอกับความต้องการที่เพิ่มสูงขึ้น โดยมีการเปลี่ยนแปลงลักษณะของเงินตรา และปรับปรุงระบบมาตราของเงินตรา ตลอดจนเริ่มนำเงินกระดาษ หรือ “หมาย” เข้ามาใช้ร่วมกับเงินตราชนิดอื่นเป็นครั้งแรก เหตุปัจจัยสำคัญที่ทำให้มีการนำหมาย หรือ เงินกระดาษมาใช้ในระบบเศรษฐกิจของไทย มีดังนี้

๑. การเลิกใช้เงินหอยเบี้ย เนื่องจากในสมัยรัชกาลที่ ๓ เกิดสภาวะเบี้ยเฟ้อ ส่งผลให้มูลค่าของหอยเบี้ยลดลงเรื่อย ๆ จนแทบไม่มีราคา รวมทั้งเริ่มมีการผลิตเหรียญที่มีลักษณะกลมแบนขึ้นมาเพื่อใช้แทนเบี้ย ทำให้การใช้เบี้ยเป็นเงินปลีกย่อยค่อย ๆ ลดความสำคัญลงจนเลิกใช้ไปในที่สุด

๒. ปัญหาพดด้วงปลอมระบาด ในช่วงต้นรัชกาลที่ ๔ เกิดปัญหาการปลอมแปลงเงินพดด้วง พระองค์จึงประกาศห้ามทำเงินพดด้วงปลอม เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๘³ นอกจากประกาศเตือนให้เลิกทำเงินพดด้วงปลอมแล้ว พระองค์ยังโปรดเกล้าฯ ให้ผลิตเงินพดด้วงขนาดเล็ก ตราพระเต้าสีโนทก เพื่อใช้แก้ปัญหาเงินพดด้วงปลอมและแก้ปัญหาหอยเบี้ยเสื่อมค่า โดยผลิตพดด้วงชนิดราคาต่ำ ได้แก่ สลึง เฟื้อง กิ่งเฟื้อง ไพ และกิ่งไพ และในกรณีของเงินตราชนิดราคาสูงกว่าเฟื้องขึ้นไปพระองค์โปรดเกล้าฯ ให้ โรงพิมพ์อักษรพิมพ์การ⁴ พิมพ์เงินกระดาษ หรือ “หมาย” ขึ้นใช้แทน

๓. การทำสนธิสัญญาเบาว์ริง ส่งผลให้มีเงินเหรียญต่างประเทศเข้าสู่ระบบการค้าของไทยมากขึ้น พ่อค้าชาวต่างชาติต้องนำเงินเหรียญต่างประเทศไปให้ช่างในพระคลังมหาสมบัติหลอม และทำเป็นเงินพดด้วงออกมาใช้ แต่ก็ไม่เพียงพอกับความต้องการ รัชกาลที่ ๔ จึงแก้ปัญหาโดยเพิ่มพลังการผลิตเงินพดด้วงให้มากขึ้น พร้อมทั้งประกาศให้ประชาชนรับเงินเหรียญต่างชาติ เพื่อใช้จ่ายในประเทศได้เช่นเดียวกับเงินพดด้วง โดยประกาศครั้งที่ ๑ ใน พ.ศ. ๒๓๙๙⁵ แต่ราษฎรยังไม่นิยมรับเงินเหรียญต่างชาติ จึงทรงประกาศให้ใช้เงินเหรียญต่างชาติ เป็นครั้งที่ ๒ ใน พ.ศ. ๒๔๐๐⁶ โดยมีการตอกตราประจำพระองค์ลงบนเงินเหรียญต่างชาติเพื่อให้ราษฎรเชื่อว่าเป็นเงินดี

³ ประกาศว่าด้วยคนทำเงินแดง ณ วันอังคาร เดือนอ้าย แรม ๑ ค่ำ ปีเถาะ สัปตศก

⁴ โรงพิมพ์อักษรพิมพ์การ เป็นโรงพิมพ์หลวงแห่งแรกในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตั้งอยู่ ณ บริเวณโรงแสงต้น ในพระบรมมหาราชวัง

⁵ ประกาศให้ใช้เงินเหรียญนอกครั้งที่ ๑ ณ วันพุธ เดือนยี่ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ปีมะโรง อัฐศก

⁶ ประกาศให้ใช้เงินเหรียญนอกครั้งที่ ๒ ณ วันเสาร์เดือนสิบเอ็ด แรม ๗ ค่ำ ปีมะเส็ง นพศก

ภาพที่ ๒ เหรียญกษาปณ์ที่ มีการตราพระแสงจักรและตราพระมหามงกุฏ
ที่มา: กรมธนารักษ์. วิกิพัฒนาการเงินตราไทย. กรุงเทพฯ: สำนักบริหารเงินตรา กรมธนารักษ์, 2545.

หมายเหตุ: เงินกระดาษชนิดแรกในระบบเงินตราของไทย

จากที่กล่าวมาในข้างต้น แสดงให้เห็นว่าในช่วงต้นรัชกาลที่ ๔ เงินตราที่ใช้ภายในประเทศยังคงเป็นเงินพดด้วงและหอยเบี้ย ต่อมาเมื่อระบบเศรษฐกิจของประเทศได้เปลี่ยนจากระบบการผลิตเพื่อใช้เองไปสู่ระบบการผลิตเพื่อการค้า บทบาทของพดด้วงและเบี้ยหอย ก็ค่อย ๆ ลดความสำคัญลง ประกอบกับเกิดปัญหาการปลอมแปลงเงินพดด้วง และปัญหาเรื่องเงินตราในการค้าขายกับชาวต่างชาติ เพื่อเป็นการแก้ไขปัญหาดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงให้จัดทำ “หมาย” ซึ่งเป็นเงินกระดาษชนิดแรกขึ้นใช้ควบคู่ไปกับเงินตราชนิดอื่น เพื่อความสะดวกในการชำระหนี้จำนวนมาก โดยออกใช้ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๖

ชนิดและลักษณะของหมาย

หมาย ทำด้วยกระดาษปอนด์สีขาว พิมพ์ลวดลายทั้งสองด้านด้วยหมึก ประทับตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน ตราพระแสงจักร และตราพระราชลัญจกรประจำรัชกาล ตราพระมหามงกุฏ ด้วยสีแดงชาด เพื่อป้องกันการปลอมแปลง หมายที่จัดทำขึ้น มีทั้งหมด ๓ ชนิด คือ หมายราคาต่ำ หมายราคากลาง และหมายราคาสูง

๑. หมายราคาต่ำ มีทั้งหมด 6 ชนิด ได้แก่ ชนิดราคา หนึ่งเฟื้อง หนึ่งสลึง สลึงเฟื้อง สองสลึง สามสลึง และหนึ่งบาท

ด้านหน้า พิมพ์เป็นรูปลายเครือดอกไม้และใบไม้โดยรอบ มีอักษรบอกราคา ๑๒ ภาษา ได้แก่ ไทย จีน ลาติน อังกฤษ ฮินดู มลายู เขมร พม่า รามัญ และลาว เรียงจากบนลงล่างตามลำดับ ด้านซ้ายเป็นภาษามคธ ด้านขวาเป็นภาษาสันสกฤต ประทับตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน ตราพระแสงจักร และตราพระราชลัญจกรประจำพระองค์ ตราพระมหามงกุฏ โดยประทับตราทั้งสองด้วยสีแดงชาด ดังปรากฏลักษณะของหมายในประกาศเรื่องโปรดเกล้าฯ ให้ใช้หมายแทนเงิน ในจุลศักราช ๑๒๑๕ หรือ พ.ศ. ๒๓๙๖

ด้านหลัง มีข้อความภายในกรอบสี่เหลี่ยมผืนผ้า ข้อความว่า “เงิน ใช้หมาย นี้แทนเถิด เข้าพระคลังจักใช้เงินเท่านั้น ให้แก่ผู้เอาหมายนี้ มาส่งให้แต่เวลาเที่ยง ไปจนบ่ายสามโมง ทุกวันณะโรงทหาร พระบรมมหาราชวังฯ”

มีตราพระราชลัญจกรดอกบัวประทับประจำครุเรือนเงิน⁷ ตามจำนวนเงินตั้งแต่หนึ่งดอกจนถึงแปดดอกและประทับตราพระราชลัญจกรนามพระนครเป็นอักษรขอม ข้อความว่า “กรุงเทพมหานคร อมรรัตนโกสินทร มหินทรา ยุทธิยาบรมราชธานี”⁸

ลักษณะที่สำคัญอีกประการหนึ่งของหมายราคาต่ำ คือ การทำตราคุณรูปเงินเฟื้อง โดยประทับไว้บริเวณตอนบนจำนวนตามมูลค่าของหมาย เช่น หนึ่งเฟื้องมีตราหนึ่งดวง หนึ่งสลึงมีตราสองดวง หนึ่งบาทมีตราแปดดวง เป็นต้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ประชาชนที่ไม่รู้หนังสือ คนตาบอด และคนชรา ได้สัมผัส ก็จะสามารถได้ว่าหมายนี้มีมูลค่าเท่าใด และเป็นหมายจริงหรือไม่ ซึ่งนับได้ว่าพระองค์ทรงมีพระราชวิจรรย์ญาณอันกว้างไกลที่จะให้ราษฎรทุกคนแม้แต่ผู้ที่ไม่มองเห็น สามารถใช้หมายนี้เป็นเงินตราในการชำระหนี้ อีกทั้งยังเป็นวิธีการป้องกันการปลอมแปลงอีกด้วย

ภาพที่ ๓ หมายราคาต่ำ ชนิดราคา หนึ่งเฟื้อง
ด้านหน้า (ซ้าย) ด้านหลัง (ขวา)

⁷ ครุเรือนเงินเป็นวิธีบอกราคาตามมาตราเงินของไทยในสมัยโบราณ โดยใส่จำนวนเงินลงในช่องเครื่องหมายกากบาทซึ่งกำหนดหน่วยของเงินตราไว้แน่นอนแล้ว

⁸ พระราชลัญจกรนามกรุง มีอยู่ ๒ องค์ คือ องค์ใหญ่และองค์เล็ก สร้างขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำด้วยทองมีรูปช้างยืนบนหลังตรา ลายตราแกะเป็นอักษรขอม ตามพระราชบัญญัติพระราชลัญจกร ร.ศ. ๑๒๒ กล่าวว่า ใช้สำหรับประจำวิสุคามสีมา และใบสำคัญเบี่ยหวัดพระราชทานวงศานวงศ์ ซึ่งทรงผนวช นับว่าเป็นพระราชลัญจกรที่เกี่ยวข้องกับการเงินมาแต่เดิม

พิมพ์ในแนวตั้ง มีขนาดกว้าง ๕ เซนติเมตร ยาว ๘.๗ เซนติเมตร

ภาพที่ ๔ หมายราคาต่ำ ชนิดราคา หนึ่งสลึง

ด้านหน้า (ซ้าย) ด้านหลัง (ขวา)

พิมพ์ในแนวตั้ง มีขนาดกว้าง ๕ เซนติเมตร ยาว ๘.๗ เซนติเมตร

๒. หมายราคากลาง มีทั้งหมด ๔ ชนิด ได้แก่ ชนิดราคา สามตำลึง สี่ตำลึง หกตำลึง และ สิบตำลึง

ด้านหน้า พิมพ์ลวดลายใบไม้แบบฝรั่งเป็นกรอบนอก คั่นด้วยลายเครือเถาเป็นกรอบสี่เหลี่ยมผืนผ้า ภายในกรอบสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีข้อความภาษาไทยระบุราคาและคำสัญญาของรัฐบาล ความว่า “ใช้สี่ตำลึง ให้แก่ผู้เอาหมายนี้ มาให้ เกบหมาย นี้ไว้ ทรัพย์จักไม่สูญเลย” ตรงกลางด้านบน ประทับตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินตราพระแสงจักร และด้านล่างประทับตราพระราชลัญจกรประจำพระองค์ ตราพระมหามงกุฎ ทั้งสองข้างของข้อความมีตราประทับอักษรจีน สีแดงขาด คำว่า ฟู่ ซึ่งแปลว่า พิทักษ์ หรือคุ้มครอง โดยประทับเท่ากับจำนวนตำลึง และมีตราใบไม้ประทับอยู่บนตราอักษรจีนอีกชั้นหนึ่ง เพื่อป้องกันการปลอมแปลง

ด้านหลัง มีลวดลายเครือเถา ดอกไม้ ใบไม้ อยู่เต็มฉบับ บริเวณกึ่งกลางประทับตราพระราชลัญจกรนามกรุงองค์ใหญ่เป็นอักษรขอม ข้อความว่า “กรุงทวณมหานคร อมรรัตนโกสินทร มหินทรา ยุทธิยาบรมราชธานี” นอกจากนี้ยังพบว่าหมายราคากลางบางฉบับมีลายพระราชหัตถเลขาของ รัชกาลที่ ๔ เป็นภาษาอังกฤษกำกับอยู่ ความว่า “Dix Money 16 ticals S.P.P.M. Mongkut's 3rd Year” ซึ่งหมายถึงปีที่สามนับแต่พระองค์ทรงขึ้นครองราชย์ ทำให้ทราบได้ว่าหมายราคากลาง เป็นหมายที่สร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๒๓๙๖

ภาพที่ ๕ หมาย ชนิดราคาสี่ตำลึง

ด้านหน้า (ซ้าย) ด้านหลัง (ขวา)

พิมพ์ในแนวนอน มีขนาดกว้าง ๑๐.๐๐ เซนติเมตร ยาว ๑๔.๐๐ เซนติเมตร

ที่มา: ธนาคารแห่งประเทศไทย, ๑๐๐ ปี ธนบัตรไทย, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงเทพ, ๒๕๔๕), ๑๕.

๓. หมายราคาสูง มีทั้งหมด ๒ ชนิด ได้แก่ ๒๐ บาทและ ๘๐ บาท

ด้านหน้า กรอบนอกมีลวดลายต่าง ๆ กัน ริมขอบนอกมีข้อความภาษาไทยระบุราคา (๒๐ บาท) (๘๐ บาท) ภายในกรอบสี่เหลี่ยมมีข้อความภาษาไทย ความว่า “หมายสำคัญนี้ ให้ใช้แทน ๓๒๐ ชิก ๓๔๐ เสี้ยว ๓๒๘๐ อัฐ ๓๒๖๐ โสฬส คือ เป็นเงินยี่สิบบาท ๓๒๘๐ ห้าตำลึง ๓๒๖๐ เกรียน ๓๒๘๐ รู่เปี้ยได้ให้ไปเปลี่ยนที่พระคลังจะได้ จงเชื่อเถิด ที่...” เนื่องจากเป็นหมายราคาสูงจึงพิมพ์คำว่า “ที่” ไว้ตอนล่างด้านซ้าย สำหรับเขียนอักษรและเลขกำกับหมวดของหมายแต่ละฉบับ ตรงกลางด้านบนประทับตราพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินตราพระแสงจักร และด้านล่างประทับตราพระราชลัญจกรประจำพระองค์ ตราพระมหามงกุฏ

ด้านหลัง ริมขอบนอกมีข้อความภาษาอังกฤษระบุราคา (Twenty ticals) (Eighty ticals) มีข้อความภาษาอังกฤษในกรอบสี่เหลี่ยม ความว่า “This is the Testimony for exchange of either of the following

names 320 halves or 640 Quarters, or 2560 six- teenths of fuang or 20 Ticals, or \$ 12 or 28 Rupees, can be ob- tained in any one manner at Grand Treasury Grand Palace , Bangkok No.”

ภาพที่ ๖ หมายราคาสูง ชนิดราคา ๒๐ ตำลึง

ด้านหน้า (ซ้าย) ด้านหลัง (ขวา)

พิมพ์ในแนวตั้ง มีขนาดกว้าง ๖.๒ เซนติเมตร ยาว ๘.๗ เซนติเมตร

ที่มา: ธนาคารแห่งประเทศไทย, ๑๐๐ ปี ธนบัตรไทย, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงเทพ, ๒๕๔๕), ๑๕.

การใช้ “หมาย” ในระบบเศรษฐกิจไทย

1. การออกใช้หมาย เริ่มออกใช้ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.๒๓๙๖ โดยปรากฏข้อความในหลักฐานชั้นต้น คือ จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๔ จ.ศ. ๑๒๑๕ (พ.ศ. ๒๓๙๖) เรื่อง โปรดเกล้าฯ ให้ใช้หมายแทนเงิน เพื่อประกาศให้ราษฎรทราบและไว้วางใจว่าจะไม่มีหมายปลอมเกิดขึ้น โดยพระองค์จะพระราชทานรางวัลให้แก่ผู้ที่สามารถจับหมายปลอมได้ และพระราชทานรางวัลแก่ผู้ให้นำหมายมาแลกเป็นเงิน ถ้ามีหมายมา ๑๐ ฉบับ พระองค์จะพระราชทานเพิ่มเป็นรางวัลให้อีก ๑ ฉบับ

๒. ลักษณะการใช้หมาย หมายถึงแทนเงินตราในการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าและชำระหนี้ตามกฎหมาย รัชกาลที่ ๔ โปรดเกล้าฯ ให้ทำขึ้นหลายชนิดราคาเพื่อสะดวกต่อการซื้อขาย โดยผู้ที่มีหมายในครอบครองสามารถนำไปแลกเปลี่ยนเงินได้ ณ โรงทหาร ในพระบรมมหาราชวัง ดังปรากฏข้อความที่กล่าวถึงลักษณะการใช้หมาย ในจดหมายเหตุรัชกาลที่ ๔ จ.ศ. ๑๒๑๕ เรื่อง โปรดเกล้าฯ ให้ใช้หมายแทนเงิน และในประกาศพิกัตรราคาเงิน เหรียญบาทและเงินแป เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๓ ยังปรากฏข้อความที่กล่าวถึง หมาย ว่า “ถึงเงินเหรียญบาท และแปกึ่ง บาท แปสลึง แปเฟื้อง ที่ใคร ๆ ได้ไป ถ้าใช้ไม่คล่องไม่ชอบใจ ก็ให้มาเปลี่ยนเอาเงินบาท เงินกึ่งบาท เงินสลึง เงินเฟื้อง ตามรูปในทันที เหมือนกระดาษหมายแทนเงินเหมือนกัน”

3. หมายราคาต่ำ สันนิษฐานว่า มุ่งหมายให้ชาวต่างประเทศที่เดินทางเข้ามาค้าขาย และราษฎรในประเทศราชของไทยขณะนั้นสามารถเข้าใจและใช้กันได้อย่างทั่วถึง เนื่องจากมีข้อความบอกมูลค่าของหมายถึง ๑๒ ภาษา

4. หมายราคากลาง สันนิษฐานว่า มุ่งหมายให้กลุ่มพ่อค้าชาวจีนได้ใช้จึงมีการกำหนดหน่วยเงินเป็นตำลึง ซึ่งเป็นหน่วยเงินตราโบราณของจีน

5. หมายราคาสูง สันนิษฐานว่า มุ่งหมายให้กลุ่มพ่อค้าชาวตะวันตกได้ใช้ เนื่องจากมีข้อความระบุราคาเป็นภาษาอังกฤษและกำหนดหน่วยของเงิน เป็น tical หรือ บาท

6. การเลิกใช้หมาย หมายถึงเลิกใช้เมื่อใดนั้นไม่ปรากฏหลักฐานที่แน่ชัด แต่ประกาศฉบับสุดท้ายที่กล่าวถึง หมาย คือ ประกาศว่าด้วยแจกเบี้ยหวัดเป็นทองทศ ทองพิศ ทองพัดตั้งส์ แทนเงิน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๗ ปรากฏข้อความกล่าวถึง หมาย ว่า “ทรงพระราชดำริให้ทำทองทศ ทองพิศ ทองพัดตั้งส์ ใช้เหมือนหนึ่งกับหมายแทนเงิน ๘ บาท ๔ บาท ๑๐ สลึง โดยลำดับ”

๗. หมาย ถือเป็นเงินกระดาษชนิดแรกในระบบเงินตราไทย และถือเป็นรากฐานของการใช้เงินกระดาษ ในสมัยต่อมา ทั้งนี้ เงินกระดาษอีกชนิดหนึ่งที่รัชกาลที่ ๔ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดทำขึ้น คือ “ใบพระราชทานเงินตรา”^๙ แต่การใช้งานก็ไม่เป็นที่แพร่หลายเช่นเดียวกันกับหมาย ทำให้เงินกระดาษทั้งสองชนิดค่อย ๆ หายไปจากระบบการเงินของประเทศในรัชสมัยของพระองค์

การเลิกใช้หมาย

^๙ ใบพระราชทานเงินตรา ออกใช้ในปีใดไม่มีหลักฐานปรากฏแน่ชัด สันนิษฐานว่าคงใช้สำหรับพระราชทานให้แก่บุคคล ที่ทำความดีความชอบ หรือจ่ายเป็นเบี้ยหวัดให้แก่ข้าราชการในยามที่เงินตราโลหะขาดแคลน

ความนิยมในการใช้หมายมีไม่มากนักและไม่เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป ในที่สุดจึงยกเลิกการใช้เงินหมายแทนเงินตรา โดยมีสาเหตุสรุปได้ ดังนี้

๑. หมาย ถือเป็นเงินตราชนิดใหม่ ไม่เคยปรากฏมีใช้มาก่อน และประชาชนยังคุ้นเคยกับเงินพดด้วงที่มีใช้มาตั้งแต่สมัยโบราณ ประกอบกับหมายเป็นเงินตราที่ทำจากกระดาษไม่ใช่โลหะเงินเหมือนเงินพดด้วง จึงทำให้ประชาชนไม่เชื่อถือในค่าของเงินกระดาษ

๒. หมายทั้งสามชนิด พิมพ์ข้อความบอกราคาไว้ชัดเจน แต่เนื่องด้วยคนไทยที่รู้หนังสือในสมัยนั้นยังมีน้อย อาจทำให้ไม่รู้มูลค่าของหมายหรืออาจเข้าใจมูลค่าของหมายคลาดเคลื่อน จึงทำให้หมายไม่ได้รับความนิยม

๓. หมาย เป็นเงินกระดาษอาจทำให้ไม่สะดวกแก่การพกพา เนื่องจากในสมัยก่อนการพกพาเงินพดด้วงใช้ “ใถ้” ซึ่งมีลักษณะเป็นถุงเหน็บเอาไว้ที่เอวหากจะนำหมายใส่ในใถ้ จะต้องพับหรือม้วน หากไม่พับใส่ในใถ้ก็ต้องพับหรือม้วนไว้กับชายพกที่เอว เมื่อเหน็บออกทำให้หมายที่เหน็บไว้เปียกชื้น เปื่อยยุ่ย ขาด ชำรุดได้ง่าย ประกอบกับเทคโนโลยีการพิมพ์ในสมัยนั้นยังไม่ดีพออาจทำให้ข้อความที่ปรากฏบนหมายลบเลือน เมื่อหมายขาด ชำรุด หรือลบเลือน ก็ทำให้ลดค่าความน่าเชื่อถือ และไม่สามารถใช้เป็นเงินตราในการแลกเปลี่ยนซื้อขายได้

๔. การใช้หมายมีอยู่ในวงจำกัด แม้แต่ตลาดในกรุงเทพฯ เอง ในเวลานั้นก็ยังนิยมใช้เบี้ย ดังที่ เซอร์ จอห์น เบาว์ริง ได้บันทึกไว้ในหนังสือ ราชอาณาจักรและราษฎรสยาม (The Kingdom and People of Siam) ความว่า “ตลาดเต็มไปด้วยผักและผลไม้ มีเนื้อ หมู และอุตมไปด้วยปลา ข้าพเจ้าไม่เห็นเงินตราอื่นที่ซื้อขายกันในตลาดนอกจากเงินเบี้ย”

หมาย เป็นเงินกระดาษชนิดแรกในระบบเงินตราไทย อันเกิดจากกระแสวัฒนธรรมตะวันตก สะท้อนให้เห็นพระอัจฉริยภาพด้านการปฏิรูประบบเงินตราไทยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ที่ทรงริเริ่มแก้ปัญหาในระบบเงินตรา พร้อมทั้งจัดระบบเงินตราของไทยใหม่ ซึ่งถือเป็นรากฐานในการพิมพ์ธนบัตรไทยอันเป็นระบบที่ใช้ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๕ จวบจนปัจจุบัน

บรรณานุกรม

กรมธนารักษ์. **วิวัฒนาการเงินตราไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักบริหารเงินตรา กรมธนารักษ์, 2545.

กรมศิลปากร. **ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๓๙๔ – ๒๔๐๔**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ดำรงธรรม, จัดพิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ พระมหาโพธิวงศาจารย์ อินทโชตเถระ, ๒๕๑๑.

เฉลิม ยงบุญเกิด. **เรื่องธนบัตรไทย**, อนุสรณ์ในโอกาสครบรอบ ๓๐ ปี ธนาคารแห่งประเทศไทย ๑๐ ธันวาคม ๒๕๑๕. กรุงเทพฯ: ไทยไฟโตลิติกการพิมพ์, ๒๕๑๕.

เซอร์ จอห์น เบาว์ริง. **ราชอาณาจักรและราษฎรสยาม**. กรุงเทพฯ: มุลนิธิโตโยต้าประเทศไทย, ๒๕๔๗.

ธนาคารแห่งประเทศไทย. **๒๕ ปี โรงพิมพ์ธนบัตร ๒๕๑๓-๒๕๓๗**, กรุงเทพฯ: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้ง, ๒๕๓๗.

นวรรตน์ เลชะกุล. **เบี้ย บาท กษาปณ์ แบงก์**, กรุงเทพฯ: สารคดี, ๒๕๔๒.

นวรรตน์ เลชะกุล. **หอยเบี้ยที่เป็นเงินตรา**, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สยามปริทัศน์, ๒๕๕๘.

สังคีต จันทนะโพธิ. **จากเบี้ยหอยถึงเงินกระดาษ**, กรุงเทพฯ: เพชรประกาย, ๒๕๕๙.